

„Osztrolenka véres csillaga”

Kovács István: *Bem tábornok.*

Az örök remények hőse.

Magyar Napló, Budapest, 2014. 385 oldal

Új kötettel jelentkezett Kovács István történész, költő, irodalmár, a lengyel–magyar kapcsolatok, illetve a lengyel történelem egyik legjobb magyarországi ismerője és kutatója. Ezúttal egyik kedvenc személyisége, József Bem tábornok életpályájának bemutatását tűzte ki célul. A szerzőnek korábban sem volt ismeretlen ez a téma: ahogy a kötet előszavában maga írja, már 1983-ban megjelent *Így élt Bem József* című munkája a Móra Könyvkiadó méltán híres *Így élt...* tudományos-ismeretterjesztő sorozatának részeként. Ez a munka képezte az alapját később a *Bem apó* című, 1999-ben Sepsiszentgyörgyön kiadott, hasonló jellegű kötetének is. Az 1848–1849-es magyarországi és erdélyi lengyel légiók történetének, valamint életrajzi lexikonának összeállítása után fordult újra az író figyelme a legendás tábornok felé. Mint megjegyzi, már Rákosi Viktor *Hős fiúk* című regénye vonatkozó részének olvasása, illetve és 1968-as erdélyi útja óta, amikor bejárta Bem seregének útvonalát Kolozsvár és Szászsebes közt, rabul ejtette a tábornok személyisége és annak talánya, miként lehetséges, hogy a lengyel hős nem ismerte a reménytelenség fogalmát. Így minden korábbinál alaposabb levéltári kutatásokat folytatott, és a felhalmozott ismeretanyagot is hasznosítva az eddigi legalaposabb életrajzi monográfiát alkotta meg a „két nemzeti hősről”.

A harmincnyolc – római számokkal jelölt – fejezetet számláló kötet nyitányként a szerző röviden összefoglalja a lengyel történelem fordulópontjait 1386-tól egészen a francia forradalmi háborúig, bemutatva azt az utat, ahogy Európa egyik legnagyobb területű állama, a Lengyel–Litván Királyság

a felosztás sorsára jutott, illetve azokat a lengyel hazafiakat és mozgalmakat, amelyek feltámasztását tűzték ki célul. A II. fejezet már ezek egyik legkiválóbbjával, az osztrák uralom alá került Tarnówbán 1794. március 14-én jómódú polgári környezetbe születő József Zachariasz Bemmél és családjával foglalkozik. Itt számos új információ található a később nemességet szerző familiáról, amely az 1800-as évek elején Krakkóba költözött.

A napóleoni háborúk során létrehozott Varsói Nagyhercegség lengyel csapatai az újabb, 1809-es francia–osztrák háború során július 15-én bevonultak Krakkóba; ez az élmény pedig örökre meghatározta az ottani gimnáziumban tanuló fiatal Bem életét, aki szülői beleegyezéssel önkéntesként még a nyáron jelentkezett a lovas tűzérséghez. A III. fejezet Bemnek a napóleoni lengyel hadseregben befutott karrierjét követi nyomon, amely során tűzér szakismereteit szerezte, majd részt vett az 1812-es oroszországi hadjáratban és Dancka (Gdańsk) védelmében. Már itt kitűnt bátorságával, vakmerőségével és szakértelmével; a háborút ütegparancsnokként, tűzér főhadnagyi rangban, valamint a francia Becsületrend lovagi fokozatának birtokosaként fejezte be.

Az 1815-ös bécsi békerendszer létrehozta az orosz cári birodalomhoz tartozó Lengyel „Kongresszusi” Királyságot, amely jelentős belső önrendelkezési joggal és hadsereggel is bírt. Ide – korábban francia szolgálatban álló több ezer honfitársához hasonlóan – Bem is belépett. A IV. fejezet ezt a körülbelül tízéves időszakot foglalja össze, melynek során főszázadossá lépett elő, tűzérismereteket tanított a katonai akadémián, illetve röppentyű-kísérleteit folytatta, s közben életre szóló sérüléseket szerzett. A növekvő orosz elnyomás miatt maga is kapcsolatba lépett a szervezkedő lengyel titkos

társaságokkal, hivatalos eljárást is folytattak ellene. Talán emiatt is lépett ki 1826-ban a hadseregből, és távozott Galíciába. Az V. fejezet a galíciai éveket mutatja be, ahogy műszaki ismereteit kamatoztatva próbált megélni, váltakozó sikerrel.

A következő három fejezet (VI–VIII.) a Bem pályafutásában újabb fordulópontot jelentő 1830–1831-es lengyel szabadságharcot tárgyalja. Az 1830. november 29-én ki-robbant varsói felkelés hírére a Lengyel Királyságba sietett, ahol őrnagyi rangban ismét egy lovas könnyűűteg parancsnoka lett. A szerző itt részletesen ismerteti hőse tevékenységét a lengyel „tavaszi hadjáratban”, külön kiemelve az 1831. április 10-i iganiei ütközetet, melynek eldöntésében Bem ütege döntő szerepet játszott. Ezt követi annak a hadműveletnek a bemutatása, amely végül a május 26-i osztrolenkai csatához vezetett. *Kovács István* minden eddiginél részletesebben ismerteti az összecsapás lefolyását, illetve azt a manővert, mellyel hőse fedezte a vert lengyel hadsereg visszavonulását, és egyben európai hírnévre tett szert. Ezt követi a Varsó szeptemberi ostromát bemutató rész, ahol Bem dandártábornokként és a lengyel tüzéség főparancsnokaként kiemelkedő szerepet játszott. A kötetnek ezt az egységét a város feladása, majd a lengyel hadsereg poroszországi kapitulációja zárja.

A IX. fejezet Bem életének legnehezebb időszakát, az 1831–1848 közötti emigrációs éveket vázolja. A tábornok elhidegült a „Nagy Emigráció” demokrata és konzervatív szárnyától egyaránt, sikertelen tervei (portugáliai légio, Képzőművészeti és Műszaki Társaság), valamint egyéb csődbement vállalkozásai anyagilag is tönkretették. Szinte megmentőként érkezett számára 1848-ban a „Népek Tavasza”, ám őszi galíciai fellépése is sikertelen volt. Ezt követően Magyarországra szándékozott utazni.

A X. fejezetben a szerző röviden ismerteti a magyarországi eseményeket 1848 tavaszától szeptemberig, majd bemutatja az október 6-i bécsi felkelés eseményeit, valamint Bem fellépését, aki október közepétől

irányította a város védelmét. Elsősorban neki volt köszönhető, hogy a császárváros október végéig kitartott, és ez nemcsak a tábornok reputációján javított, hanem a magyar félnek is jelentős segítséget nyújtott.

A XI. fejezet Bem magyarországi tevékenységének kezdeteit ismerteti. Ez nem volt zökkenőmentes: a Simunich cs. kir. csapatai elleni akció kudarca után a szervezendő lengyel légio kérdésében újra-sikerült összevesznie a lengyel demokrata ifjúsággal, aminek újabb merényletkísérlet lett a következménye. A jó megoldást végül Kossuth Lajos találta meg, amikor decemberben ki-nevezte az erdélyi hadsereg élére.

A XII. fejezet a tábornok eljövendő dicsőségének helyszínét, Erdélyt mutatja be 1848 tavaszától novemberig. *Kovács István* itt részletesen leírja azokat az eseményeket, amelyek a népek békés egymás melletti együttélésének kezdeti reményeitől a román felkelésig és az azt követő harcok során az országrész szinte teljes elvesztéséig vezettek. A XIII. fejezet már Bem első intézkedéseit, illetve az erdélyi hadsereg átszervezésének munkálatait ismerteti.

Két fejezet (XIV–XV.) az erdélyi hadjárat első felét mutatja be, amelynek során a tábornok megalapozta magyarországi legendáját. A szerző aprólékosan ismerteti azokat a harcokat, melyek révén Bem visszafoglalta Észak-Erdélyt és Kolozsvárt, felmentette a Székelyföldet, majd magát a cs. kir. fővezért, Puchner altábornagyot is legyőzte. A részt Nagyszeben első elsi-tett, kudarcral végződő ostromának tárgyalása zárja.

A következő három fejezet (XVI–XVIII.) a téli hadjárat válságperiódusát ábrázolja, amikor Bem – lehetőségeit túlbecsülve – Nagyszeben közelében maradv kockára tette addig elért eredményeit, és 1849. február 4-én Vízaknánál súlyos vereséget szenvedett az orosz segítségnek köszönhetően megerősödő cs. kir. főerőktől. Ezt követi a „nagy visszavonulás” bemutatása, amelynek a végén – a magyarországi erősítéseknek köszönhetően – Bemnek Piskinél sikerült

fordítania a hadszerencsén. Ezt a részt a tábornok és Petőfi kapcsolatának, valamint az erdélyi lengyel légió szervezésének az epizódjai színesítik.

A XIX–XXI. fejezet a cs. kir. csapatok újabb észak-erdélyi betörésének és kiszorításuknak történetét mondja el, valamint Bem ezzel összefüggő, Beszterce vidéki székel telepítési terveit. A rész végén pedig az erdélyi hadszíntéren elesett vagy kárt szenvedett egyszerű honvédek és családjaik további sorsán keresztül a korabeli árvaellátás, illetve családsegítés különböző formáit ábrázolja.

A XXII–XXIII. fejezet a téli hadjárat csúcspontját, Nagyszeben elfoglalását és Dél-Erdély felszabadítását ismerteti, amikor Bem a medgyesi vereség után zseniális manőverrel elfoglalta az erdélyi cs. kir. erők központi bázisát, és március végére megtisztította az országrészt az ellenséges mozgó reguláris csapatoktól. A XXIV–XXVI. fejezet érdekes betétei pedig a Háromszék, majd Csány László kormánybiztos oroszokkal való kapcsolatfelvételi kísérleteit, a visszafoglalt Erdély politikai konszolidációjának problémakörét, illetve a románok körében megindított újoncozás eredményeit boncolgatják.

A XXVII–XXIX. fejezet a rövid békeidőszakban az erdélyi hadsereg újjászervezését, majd az április második felében megindított bányási hadjáratot mutatja be, melynek során Bem újabb országrész visszaszerzéséhez járult hozzá. Ezt követi az érchegyesi román felkelőkkel folytatott tárgyalások, illetve azok meghiúsulása után az ellenük indított havasi hadjárat ismertetése.

A XXX–XXXI. fejezet már az 1849. évi nyári hadjárat felvezetéseként az orosz intervenció politikai és katonai előkészületeit, illetve az erdélyi magyar erők felkészültségét elemzi a betörés előestéjén.

A XXXII–XXXV. fejezet a közel kéthónapos erdélyi harcokat mutatja be, ahol Bem először Beszterce vidékén tartóztatta fel az inváziós csapatokat, majd délen a Székelyföldet tisztította meg, illetve moldvai

betörésével Lüders orosz tábornok terveit zavarta össze. Ezt azonban a segesvári vereség követte, és bár egy újabb zseniális húzással még visszafoglalta Nagyszebent, augusztus 6-i nagycsúri veresége után az erdélyi hadsereg maradványai Magyarország határait szorultak vissza.

A XXXVI–XXXVII. fejezet már a „végjáték” ismertetése, amelynek során Bem a Bánságban átvette ugyan a déli magyar főszereget, ám ez utóbbi az augusztus 9-i temesvári csatavesztés után lényegében széthullott. A könyv ezen része tartalmazza Bem ellenállásra tett utolsó kísérleteinek, illetve az emigrációba való menetelének leírását is.

Az utolsó, XXXVIII. fejezet a tábornok életének utolsó szakaszát, a törökországi emigrációt mutatja be. A szerző előbb Bem muzulmán hitre való áttérését és az ebből támadt vihart ismerteti, majd számos, eddig ismeretlen forrással aleppói tevékenységének és utolsó győzelmének történetét, egészen 1850. december 10-i haláláig. A fejezetet mementóul *Cyprian Kamil Norwidnak*, a 19. század jeles lengyel költőjének *Gyász-rapszódia Bem emlékének* című verse zárja.

A szép kivitelű, rendkívül olvasmányos stílusban megírt, számos képet, térképet és grafikát tartalmazó igényes kötetet bibliográfia, személy- és helységnévmutató teszi még használhatóbbá.

A monográfiában, mint minden munkában, előfordulnak betű- és nyomdahibák, elírások, illetve kisebb pontatlanságok, hiányosságok is. A rohamkés nem 1813-ban, hanem csak jó egy évszázad múlva lesz a katonai felszerelések része. (24. old.) A cs. kir. hadseregen kívül Európában, így a cári lengyel hadseregben is inkább „lovagló” és nem „lovas” ütegeket alkalmaztak. (37. old.) Antoni Gielgud tábornok hadtestének (és nem hadosztályának, 54. old.) nem 6, hanem 26 lövege volt. (46. old.) 1848. október 2-i lemondásáig gróf Batthyány Lajos volt az ellenállásnak nemcsak a vezető tekintélye, hanem a motorja is, nem Kossuth Lajos. (93. old.) A sárpataki és vajdaszentiváni

összeecsapás 1848. október 31-én és nem 30-án volt (116. old.); ahogy a dési ütközet november 24-én és nem 25-én (117. old.), a hidvégi pedig december 6-án és nem 5-én. (117. old.) A „háromszéki zászlóalj” vagy „2. székely zászlóalj” helyes elnevezése: 15. (2. székely) határőr-gyalogezred 1. zászlóalj. (120., 122. old.) A 6. (Württemberg) huszárezred százada csak 1849 februárjában és nem 1848 decemberében kerülnek az erdélyi hadszíntérre. (124. old.) 1848 decemberében a 11. (kolozsvári) honvédzászlóalj hírneve még a nyomába sem ért a 3. (fehértollas és nem „kéksapkás”) vagy a 9. honvédzászlóaljának (125. old.), és nem ők (vagyis a kolozsváriak), hanem a 11. (Székely) határőr-huszárezred biztosította az agyagfalvi gyűlés, (124. old.) Urbán utóvéde csak két és fél századból és nem négy századból állt. (137. old.) Czetnek Tordán csak egy század és nem két osztály lovassága volt. (139. old.) Naszódot a magyar csapatok 1848. december 31-én és nem január 1-jén foglalták el. (140–141. old.) Kolozsváron 3 zászlóalj bihari nemzetőr és nem honvéd tartózkodott. (143. old.) Az idézett visszaemlékezést nem Imreh István, hanem Imreh Sándor írta. (154. old.) A székely „önkéntes lovasok”, illetve a „Kossuth-huszárezred” elnevezések Erdélyben ugyanazt az alakulatot, vagyis a 15. (Mátyás) huszárezredet jelölik. (160. old.) A vízaknai ütközethez mellékelt illusztráción honvédek elől menekülő cs. kir. tüzérek látszanak; ez aligha passzol az összeecsapás kimeneteléhez. (169. old.) A 37. gyalogezred ezredtulajdonosa 1846-tól már nem Máriássy tábornok, hanem Mihály nagyherceg volt. (179. old.) 1849. február 6-án Marosénynél a 2. (Sándor) sorogyalogezred nem egyik, hanem az 1. zászlóaljának 3. százada, illetve a 8. (Coburg) huszárezred 2. őrnagyi osztályának egy szakasza és 2 háromfontos löveg került az ellenség kezére. (185–186. old.) A „80/100” jelzet helyesen „86/100”. (202. old. 1. lábjegyzet) A „román gyalogezred” helyesen cs. kir. 16. (orlái, 1. román) határőr-gyalogezred”. (216. old.) A vöröstoronyi

ütközethez mellékelt kép nem az 1849. március 28-i, hanem a július 20-i összeecsapást ábrázolja. (223. old.) Érdekes, de téves felvetés, hogy a honvédseregbe 26 évesnél idősebb újoncokat nem lehetett besorozni (235. old.), és ugyanitt a szerző összekeveri a pár hónapnyi időre alakuló önkéntes vadász- és egyéb csapatokat a reguláris honvéd vadászerekekkel. A cs. kir. 63. sorogyalogezred ezredtulajdonosa Bianchi és nem Sivkovich tábornok volt. (241. old.) A határvéd-zászlóaljak (ezekből 8 alakult) nem azonosak a tartalék-zászlóaljakkal (ezekből 6 volt). (257–258., 283. old.) Bem reguláris és nem „gerilla” háborút vívott 1849 nyarán az intervenciós csapatokkal. (275. old.) Görgei Artúr nem altábornagy, csak vezérőrnagy volt. (285. old.) Dobay József ezredes sosem volt a teljes székely hadosztály parancsnoka, csak egy dandáré. (286. old.) Az állítottakkal ellentétben Gál Sándor nem ellenállás nélkül, hanem csak az 1849. június 23-i Kökös melletti vereség után adta fel a Háromszéket, és július 2-án nem egy töredékkel, hanem majdnem a teljes hadosztálya bevetésével szorította a Feketeügyön túlra Adlerberg cári tábornok különítményét. (298. old.) A segesvári ütközetben nem a 27. honvédzászlóalj, hanem a 27. honvéd tartalék-zászlóalj vett részt. (304., 307. old.) Zsurmay Lipót őrnagy a 10. (Vilmos) és nem a 8. (Coburg) huszárezred osztályának parancsnoka volt. (307. old.) Bem augusztus 2-án körülbelül 2000 főt Kemény Farkas vezetésével visszahagyott Kolozsvár fedezésére, így nem 8000, hanem csak 6000 emberrel vonult Nagyszeben ellen. (317–318. old.) A 11. honvédzászlóalj Stein Miksa ezredes hadosztályához tartozott, így nem vett részt az 1849. augusztus 5-6-i nagyszebeni harcokban. (321. old.) Az 1849-es magyarországi hadjárat alkalmából alapított orosz emlékérem szövege és képe nem egyezik. (338. old.) Kars védői 1855. szeptember (és nem augusztus) 29-én valóban visszaverték az orosz csapatok rohamát, ám azok nem vonultak el, hanem november 27-én az erőd feladására kényszerítették a tö-

rököket. (339. old.) Végezetül: az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc iratai nem a „Hadtörténeti Intézet”, hanem a „HM HIM Hadtörténelmi Levéltár” (HL) őrizetében vannak (355. old.); illetve Somogyi Győző borítót díszítő Bem portréja tényleg nagyon szép, de a kép jobb szélére elsőnek felírt Csucsánál sohasem harcolt a jeles tábornok...

A fentiekől függetlenül a recenzens csak ajánlani tudja mindenkinek ezt az élvezetes stílusban írt, rengeteg új információt tartalmazó, szép kivitelű könyvet; szakmabelinek és érdeklődőnek egyaránt, aki csak jobban meg akar ismerkedni a 19. századi lengyel–magyar szabadságharcok egyik legnagyobb hőisével.

KEMÉNY KRISZTIÁN